

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ЕТНОЛОГИЯ“

Иванка Владимирова Абаджиева-Иванова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

**МОБИЛНОСТ И СОЦИО-КУЛТУРНИ ПРОЦЕСИ ПРИ РОМСКИТЕ
ОБЩНОСТИ В БЪЛГАРИЯ В НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК
(ЕТНОЛОЖКО ИЗСЛЕДВАНЕ)**

За придобиване на образователната и научна степен „доктор“
Научно направление: 3.1 „Социология, Антропология и науки за Културата“

Научен ръководител:
проф. днк Веселин Тепавичаров

София
2020

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на заседание на Катедра „Етнология” на Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски”, проведено на 08.01.2020 г.

Настоящият дисертационен труд „Мобилност и социо-културни процеси при ромските общности в България в началото на XXI век (етнологичко изследване)“ е с общ обем от 190 страници. От тях основен текст (увод, пет глави, заключение и библиография) - 183 стр. и приложения (данни за числеността, населените места, информаторите и въпросник) - 7 стр. Цитираната библиография включва общо 222 заглавия (165 - на български език и 57 - на английски език). Използвани са също 15 архивни източници и 26 интернет източници.

Състав на научното жури:

проф. д-р Ирина Колева
проф. д-р Веселин Тепавичаров
доц. д-р Мила Маева
доц. д-р Евгения Троева
доц. д-р Петко Христов

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на в Софийски университет „Св. Климент Охридски”. Материалите по защитата са на разположение в Катедра „Етнология”.

Мобилност и социо-културни процеси при ромските общности в България в началото на XXI век (етноложко изследване)

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА: ИЗСЛЕДВАНЕТО НА МОБИЛНОСТТА И НЕЙНИТЕ ЕФЕКТИ - ПРОБЛЕМИ И ПОДХОДИ.

I. Миграционни изследвания в „епохата на миграциите“.

II. Капитал и социални трансфери.

1. Форми на капитала. Социален капитал.
2. Социални трансфери.

ВТОРА ГЛАВА: РОМИТЕ КАТО ОБЕКТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ - ВЪЗМОЖНОСТИ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОДХОДИ.

I. Състояние на изследванията, посветени на ромите в България (Възможности)

II. Предизвикателства

1. Кои хора наричаме роми днес? Проблемът с названието и (само)идентификацията на изследователския обект.
2. Бедност
3. Стереотипи и предрасъдъци спрямо ромите
4. Численост на ромите

III. Подход и методи на изследването

1. Рефлексията като подход в етнологията
2. Теренно етнографско изследване
 - 2.1. Местата
 - 2.2. Наблюдение
 - 2.3. Интервю
 - 2.4. Ограничения при събирането на емпиричен материал

ТРЕТА ГЛАВА: Ромите и трансграничната мобилност

I. Трудова мобилност

1. Интензификация на движението преди и след Европейския съюз
2. Мобилността десетилетие след „влизането в Европа“.
3. „Не! Определено никой не иска да се връща!“ (Завръщането)

II. Профил на мигрантите

III. Фактори за мобилността на ромите

1. Трудова заетост и заплащане в изпращащата общност
2. „В чужбина се живее по-добре“
3. Мигрантски мрежи и култура на миграцията

IV. Други модели на мобилност

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: КАКВО ПРОМЕНЯ МОБИЛНОСТТА?

I. Натрупване на икономически капитал

4. Паричните трансфери - ресурс за развитие.
5. Зависимост от мобилността и промени в социалната йерархия.
6. Икономическият капитал и жените в мобилност.

II. Неикономически ефекти на мобилността (социални трансфери).

1. Социални трансфери.
2. Промяна на културните практики.
3. „Изгичане на мозъци“.

III. „Стават като българите“ - акумулиране на социален капитал извън общността.

ПЕТА ГЛАВА: МОБИЛНОСТТА КАТО ФАКТОР В ОТГЛЕЖДАНЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО НА (РОМСКИТЕ) ДЕЦА

I. Дефицит на грезата за децата

II. Отпадане от образователната система

III. „За циганите образованието не е ценност“

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

ОНЛАЙН РЕСУРСИ

ИЗПОЛЗВАНИ ДОКУМЕНТИ

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ЧИСЛЕНОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО И ДЯЛОВО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА РОМИТЕ В ПОСЕТЕНИТЕ НАСЕЛЕНИ МЕСТА

ПРИЛОЖЕНИЕ 2: ЕТНОДЕМОГРАФСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПОСЕТЕНИТЕ МЕСТА

ПРИЛОЖЕНИЕ 3: СПИСЪК С ЦИТИРАНИТЕ В ТЕКСТА ИНФОРМАТОРИ

ПРИЛОЖЕНИЕ 4: ОБЩ ВЪПРОСНИК ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ПОЛУСТАНДАРТИЗИРАНО ИНТЕРВЮ

КРАТКНО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Настоящото изследване обединява две тематични полета - миграционните и етническите изследвания. Миграцията става фокус на изследователския интерес в момента, в който хората от различни етнически, религиозни, езикови, политически и социални групи започват да се срещат, да си взаимодействат и да съжителстват, създавайки нови физически и ментални полета на ежедневието. Различията, събрани на едно място, предопределят появата на социални неразбирателства и конфликти, които е необходимо да бъдат регулирани. България, като държава, преминала през тоталитарно управление с наложен държавен контрол върху мобилността на населението (вътрешна и трансгранична), след политическите промени от 1989 г. и отпадането на ограниченията за движение на хората, преминава през значителни промени. Ако през 90-те години може да бъде характеризирана като изпращаща държава, то след 2007 г. и приемането на новата ѝ роля в европейската политика като външна граница, се превръща и в приемаща държава. С течение на времето комплексността на явленията, свързани с движението на хора, стоки и капитали стимулира бурното развитие на подходи, които комбинират множество методологически похвати, теоретични и емпирични находки, натрупвани през последния век и половина.

Дълго време в Европа и България циганите остават встрани от научния интерес. През последните 30 години са поставени в центъра на политическия и медийния дебат, превръщайки ромската проблематика в една от най-пиперливите теми днес, включително и за науката. Те, поради своето социално-икономическо положение и етно-конфесионално различие, са поставени в специфична ситуация, дефинирана предимно в категориите на социалното изключване (Томова 2013). Ромите са част от общите миграционни потоци от България, но се включват в тях по-късно в сравнение с останалите етнически групи. Най-интензивна е трансграничната мобилност след 2007 г., когато отпадат ограниченията за свободно движение на хора, стоки и капитали в рамките на Европейския съюз (Томова 2008).

Обект на изследването са ромските общности, които в контекста на трансграничната мобилност могат да бъдат определени като изпращащи. Предмет на изследването са ефектите на мобилността върху ромските общности и социо-културните процеси, които трансграничната мобилност задвижва сред тях във второто десетилетие на XXI век.

В текста с превес е използван термина „мобилност“. Най-разпространеното определение за „миграция“ е „*движението на хора извън границите на страната за повече от една*

година“ (Кръстева 2014: 28). По никакъв начин, това определение не отговаря на множеството пътища, посоки, времеви измерения на движението в глобален план, но и сред ромите на локално ниво. Дори само в едно населено място миграционният феномен е пъстра смесица от емиграция, временна миграция, циркулярна миграция, емиграция, периодични завръщания. В този контекст мобилността показва флуидността на процесите, тяхната необятност и взаимосвързаност. Мобилността изразява способността (умението) за активност и движение - за пространствена промяна на местоположението. Мобилността означава създаването на динамични ментални полета и цяла нова палитрата от възможности, които условията в средата предлагат за включване в движението (Кръстева 2014: 39 и нататък).

В изложението, тези глобалните процеси са пренесени на ниво локални общности. Цел на проучването е да се очертаят елементите в социалното и културно развитие на ромските общности, върху които най-силно влияе мобилността.

Основните изследователски въпроси, които бях поставени са:

- Дали мобилността променя по някакъв начин живота в ромските общности?
- Кои са елементите в живота на ромите, върху които най-силно въздейства?

Отговорът на първия въпрос е точен и категоричен - да. Основната изходна хипотеза на изследването е свързана с възприемането на мобилността като ресурс за развитие, който най-силно въздейства на ниво семейство, домакинство и локална общност (Naas 2005, 2010).

За да получа отговор на вторият въпрос, в изследователската работа бяха идентифицирани няколко задачи:

- Провеждане на теренни изследвания в избрани ромски общности с различен майчин език (български, ромски, турски).
- Разглеждане на възможните теоретични рамки, въз основа на които да бъде анализиран събрания емпиричен материал.
- Отграничаване на методологическите предизвикателства в етническите изследвания и изследванията на ромски общности от външен (outsider), а след това и представяне на възможен подход в изследването.
- Установяване на факторите, които влияят върху мобилността на ромите от различни групи през първото десетилетие от членството на България в Европейския съюз.
- Извеждане на общи за разглежданите ромски общности ефекти от мобилността.
- Очертаване на мигрантски профили.

- Разглеждане на мобилността като фактор в образованието на (ромските) деца.

При интерпретацията на събрания теренен материал се оформи предпочитанието към обяснителните концепции, които разглеждат индивида като активен участник в процесите и взимаш своите решения отчитайки (съзнателно или не) културни, социални, икономически и политически фактори в общността и семейството си.

Изследването, представено в дисертационния труд е направено в рамките на етнологката научна традиция и прилага рефлексивен подход (Davies 2002). Отправна точка в настоящия текст са индивидуалните житейски истории, въз основа на които анализирам последствията от мобилността на първо място върху семейството и/ или домакинството, а след това и върху общността, от която излиза мигранта. Всичко това е поставено в контекста на социалните и икономически условия сред ромските общности в България от края на XX и началото на XXI век. Текстът в много малка степен засяга изследване на самия акт на миграция и се концентрира върху ефектите на миграцията върху изпращащите общности.

Център на изследването е трудовата мобилност сред ромите, която може да бъде временна/ сезонна или постоянна (емиграция), която е част от третата миграционна вълна на ромите към Западна Европа (Марушиакова и Попов 2013: 239-243).

Подходящи инструменти за обяснение на процесите са теорията за капиталите (по Bourdieu 1986; Coleman 1988; Portes, A. 1998). Социалните трансфери (по Levitt 1998; Levitt and Lamba-Nieves 2011) от своя страна обобщават всичко онова, което се връща като знание, умения, нагласи, културни практики и идеи в изпращащата общност. Социалният капитал също е част от социалните трансфери.

Първа глава: Изследването на мобилността и нейните ефекти - проблеми и подходи.

Първата глава представя теоретико-методологическия фундамент на дисертационния труд в полето на миграционните изследвания. Не са твърде много трудовете, които разглеждат съвременната миграция на ромите от България, направени с етнологки методи на изследване. Това наложи за нуждите на анализа да бъде изработена подходяща теоретична рамка, която да обясни процесите в изпращащите общности. Първата част има за цел да представи общото развитие на изследванията върху миграционния феномен на глобално ниво през последния

век и половина. Представянето е направено в хронологичен план докато стигнем до „епохата на миграцията“ (Castels, S., Haas, H. de, Miller, M. 2014).

Във втората част на главата са очертани основните характеристики на различните форми на капитала, заедно с основните му свойства. Акцентът е сложен върху социалният капитал, заради погледът, който текстът дава върху взаимоотношенията на ромите с околното население. Социалният капитал е част от социалните трансфери, които съща така включват новите идеи, знания и ежедневни практики, които преминават двупосочно през границите, заедно с потоците мигранти.

Втора глава: Ромите като обект на изследване - възможности, предизвикателства и подходи.

Главата е разделена на три основни части. В първата част е направен преглед на изследванията, посветени на ромите в България. Постепенно през последните 30 години се разширяват темите, по които работят учените и се натрупва все повече емпиричен материал, който може да послужи като една добра основа за последващи анализи. В полето на миграционните изследвания все още липсва голямо изследване върху ромски общности в качеството им на изпращащи. Преобладават изследвания върху миграционното поведение на ромите и тяхното всекидневие в приемащите държави.

Във втората част, която е посветена на предизвикателствата в проучването на ромите, са очертани четири основни методологически въпроси, които по един или друг начин затрудняват етнологската работа:

- Проблемът с названието и (само)идентификацията на изследователския обект.
- Бедността сред ромите, която поражда състояние на културен шок за етнолога.
- Стереотипи и предразсъдъци спрямо ромите, ограничаващи взаимоотношенията на ромите с външния свят.
- Числеността на ромите.

Третата част представя подходите и методите на теренното изследване. Като отговор на поставените предизвикателства в дисертационния труд е представен рефлексивният подход. Рефлексията представлява осмисляне на собствените психически процеси, постъпки и действия (Колева 2012: 101). В етнографското изследване рефлексията е полезен подход, който помага за преодоляването на културния шок (Irwin 2007) и улеснява контролът върху символната игра между учен и обект (Бурдийо 2010) в момента на интервюто. Изяснена е

позицията на етнографа като външен спрямо изследваните общности и е аргументиран изборът на подход.

В описанието на теренното етнографско изследване са включени кратка характеристика на посетените места и периодите, в които са протекли експедициите. Два са основните метода на изследване, които са коментирани в текста - наблюдението и (полустандартизираното) интервю.

Отделно място е отделено на ограниченията при събиране на етнографска информация за дисертационния труд. На първо място са изяснени етичните принципи, върху които се основава изследването. След това е направен коментар върху периодите, в които са проведени експедициите - в миграционните изследвания това е значима характеристика в проучванията заради годишния цикъл на трудовата мобилност. На последно място е отбелязана липсата на проучване в приемаща страна.

Трета глава: Ромите и трансграничната мобилност

Третата глава на дисертационния труд е разделен на четири основни части. основната цел в този отрязък от текста е да бъде направена обща картина на мобилността на ромите. Началото е поставено с описание на трудовата мобилност от времето държавно-контролирания износ на работна сила към социалистическите държави до момента, в което се провежда изследването (2016 - 2018 г.). Отграничени са промените в миграционното поведение след приемането на България в Европейския съюз, което води до интензифициране на общите потоци към „развитите държави“.

Значима част от миграционното поведение е завръщането или обратната миграция. Все още не е назрял момента за завръщане на трудовите (е)мигранти, въпреки усилията и средствата, които те влагат, за да подобрят условията за живот в родното си място.

Втората част на главата е посветена на описание на мигрантския профил. Дисертационният труд анализира немобилният мигрант, който по отношение на трудовата си заетост попада в профила на 3D - отези, които заемат най-нископлатените, нежелани и трудни работни места във вториният тродув сектор (по Кръстева 2014).

Разгледани са няколко основни фактори за мобилността на ромите. На първо място това е нуждата и желанието за реализация на пазара на труда и по-ниските нива на заплащане в изпращащата общност. От това следва представата за по-добър живот в чужбина. От една страна работейки в чужбина мигрантите и техните семейства успяват да покрият разходите

си. От друга страна ромите посочват като по-леко преживяването на дискриминацията. Там те повишават своето самочувствие, защото получават шанс да работят.

Фактор в миграционното поведение, който може да се причисли към привличащите е наличието на мигрантски мрежи и установяването на култура на миграцията в изпращащата общност. Тези обстоятелства улесняват миграционното решение. През мигрантските мрежи протича обмяната на парични и социални трансфери.

В края на трета глава е обърнато внимание на няколко различни модела на миграция - куфарната търговия, която се смята за характерна за ромите (особено в пограничните райони); трафикът на хора, спрямо който част от ромските общности попадат в рискова група; етническата/ политическа миграция от началото на 90-те години на ХХ век.

Съвсем целенасочено в дисертационният труд не е включена миграцията с цел образование или допълнителна квалификация, мобилността на висококвалифицираните специалисти, както и някои по-особени форми на миграция като например здравните мигранти и случаите на бягства от домашно насилие (склоняване към проституция, ранни бракове). Ромите, като всички български граждани пътуват в чужбина, за да подобрят образованието си, за да се лекуват (или да получат по-добри здравни грижи при хронични състояния), използват миграцията като спасение или заминават от интерес и желание за ново преживяване. Много трудно в тези видове миграция биха могли да се изведат етнически специфични характеристики. По-продуктивно би било проучването на тези видове трансгранична мобилност да бъде в контекста на общото демографско, политическо и икономическо състояние в държавата в опит да се решат наболели проблеми в здравната и социалната сфера.

Четвърта глава: Какво променя мобилността?

Няколко са основните въпроси, които настоящето изследване задава: променя ли мобилността ромските общности; върху какво въздейства най-силно; доколко мобилността може да бъде ресурс за развитие и може ли пространствената мобилност да доведе и до социална такава? В основата на анализа лежи разбирането, че трансграничното движение е нова възможност и ресурс за развитие. Миграцията е едновременно съставна част от процеса на развитие и независим фактор, който влияе върху развитието в изпращащите и приемащите общества (de Naas 2005).

Ефектите от мобилността върху изпращащите общности са разделени между икономически и неикономически. Паричните трансфери са разгледани като ресурс за развитие, който въздейства най-силно на ниво семейство и домакинство. Тук се появява зависимостта от трудовата миграция като негативен ефект. Семействата на мигрантите живеят очаквайки паричните трансфери от чужбина, за да осигурят базовите си нужди, но голяма част от тях не успяват да инвестират в устойчиво икономическо начинание, така че да осигурят дългосрочна стабилност. Като ефект от мобилността е разгледана промяната на мястото на жената в семейството.

Неикономическите ефекти на мобилността са представени като следствие от социалните трансфери от приемащата към държавата на произход. Започва бавна промяна на културните практики, но все още по-значими за общностите са паричните трансфери. Все още общностите не са успели да излезат от тежкото социално-икономическо състояние, в която се намират в началото на 90-те години, въпреки че мобилността е стъпка напред.

Пътят на трудовата миграция поемат по-добре образованите хора, които са активни и не са загубили трудовите си навици. По този начин общностите са лишени от в голяма степен от съществуващия културен капитал в тях. Процесът би могъл да се определи като „изтичане на мозъци“.

На последно място е разгледан процеса на акумулиране на социален капитал, особено извън затворената ромска общност, което е определено като „побългаряване“ от страна на информаторите - роми и българи. Ромите чрез мобилността се включват в пазара на труда и по този начин се „доказват“ като равноправни членове на обществото. Това води до пропукване на негативните стереотипи у българите и се допуска скъсяване на социалните дистанции между общностите. Общуването става възможно.

Мобилността и миграцията, се оказват движеща сила за развитието на ромските общности в икономическо, социално и културно отношение на индивидуално, семейно и общностно ниво. Мобилността и миграцията в чужбина пряко повлиява акумулирането на икономически капитал, който върнат в рамките на изпращащата общност, се трансформира в социален и културен капитал. Тези процеси спомагат за „отваряне“ навън на капсулираните ромски общности. Наблюдават се промени в социално-икономическото положение, натрупване на нови умения и знания, а оттам и промени в начина на живот и ценности. Физическото прекосяване на географските граници на квартала, населеното място, държавата, се оказват значимо и символно-натоварено действие, което позволява разширяване на общото познание

за света, непосредствена среща и взаимодействие с Другия, културно обогатяване и възможност за опознаване и възприемане на нови жизнени стратегии. Всичко това става възможно заради натрупването първо на икономически капитал, който помага на големи части от ромската общност да излязат от затвореният кръг необразованост - безработица - бедност, паралелно акумулирайки нематериални форми на капитал (културен, символен и социален). Позитивите от този процес, които поставям за дискусия в текста, може и трябва да бъдат използвани при структуриране на политиките за интеграция, които се прилагат на държавно, общинско, общностно, но и индивидуално ниво.

Пета глава: Мобилността като фактор в отглеждането и образованието на (ромските) деца

Към разглеждане на проблемите, свързани с образованието, насочи теренното изследване. Две са групите деца, върху които мобилността влияе най-силно. Първата група е тази на децата, чиито родители са заминали на работа в чужбина и са оставени на грижите на близки и роднини. Втората група е тази на мобилните деца, които заминават заедно с родителите си - гурбетчии. Няколко са основните точки, в които се спира анализа:

- Дефицитът на грижата, който е следствие от заминаването на работа в чужбина от страна на родителите.
- Отпадането от образователната система.
- Коментар върху широкоразпространеното схващане, че „за циганите образованието не е ценност“.

Мобилните родители поемат риск за развитието на техните деца и в случаите, в които ги взимат със себе си, и в случаите, в които ги оставят в България при близки и роднини. За родителите, които изпитват социално-икономически затруднения, работата в чужбина е житейска стратегия за **оцеляване**, която дава възможност за придобиване на икономически ресурси, а оттам единствен шанс за разширяването на културния и социален капитал в семейството, който може да бъде предаден на децата. Мобилността позволява на консервативните общности, живеещи в изолация, да придобият нов опит и да се отворят към света извън границите на квартала и населеното място. Това многократно увеличава шансовете пред децата и младите хора да се запознаят с различни модели на поведение. Постепенно биха могли да преосмислят образованието като индивидуална ценност, ако бъдат подкрепени в сблъсъка си с новото, което ги очаква по време на мобилността.

В центъра на дисертационният труд стоят ромските общности, но всички деца на мобилни родители преживяват трудно отсъствието на единя или двамата родители. Общият извод от направените наблюдения е, че образователната система се показва твърде статична и не успява да се приспособи така, че адекватно да включи в образователния процес мобилните семейства, независимо от етническото (само)определяне. Това тепърва ще оказва негативно влияние върху развитието на всички български деца.

Заклучение

Трудовата миграция е възможност за генериране на икономически капитал чрез паричните трансфери, който извежда семействата от безизходицата и категориите на бедността. Първоначално, те подпомагат семействата за подобряване на жизнените условия. Тези трансфери са ефективен инструмент за преразпределение на доходите и чуждестранна „помощ“, която отива директно при тези, които се нуждаят от нея. В същото време, те не могат да бъдат трайна решение, защото селективността на миграцията предполага и селективност на тези, които се възползват от позитивните ѝ ефекти. Домакинства, които са в състояние на абсолютна бедност и са неграмотни, защото не са посещавали училище или са отпаднали преди 8-ми клас от училище, по-трудно достигат до трудовия пазар в чужбина. Те са изключително уязвими по отношение на трудовата експлоатация и трафика на хора. Съответно, паричните трансфери им повлияват изключително слабо и сред тях продължава да се възпроизвежда бедността.

От мобилността като възможност се възползват активните членове на общностите, които все още не са загубили трудовите си навици. Те избират миграционния риск пред заучената безпомощност и мизерията. Включват се в потоците от трудови мигранти, заемайки най-нежеланите работни места, които не носят никакъв социален престиж, но осигуряват оцеляването и образованието за децата си. Мигрантите по този начин заплащат всички разходи в домакинството и покриват нуждите, свързани с образованието на детето/ децата. На по-младите членове на семейството не се налага да работят поне докато не завършат образованието си. Родителите осигуряват условия, каквито самите те не са имали като деца, но в резултат намалява желанието на техните наследници да работят, под предлог, че заплащането в България не е достатъчно за хора без опит. Децата израстват с мисълта за заминаването като единствена жизнена цел и стратегия.

Все още не се наблюдават значими промени в социалните йерархии под влияние на мобилността. Значение за социалната мобилност оказва позицията на индивида и семейството в общността преди заминаването в чужбина. Две са възможните обяснения за това: големият дял на немобилните мигранти, които същевременно са и 3D-мигранти; все още завръщането на емигрантите е само намерение, което се реализира в отделни случаи. Това са причините, поради които инвестициите, насочени към устойчиви икономически сектори са много малко. Бизнесът все още е скромен - магазин, кафене или друго в сферата на услугите, създадено със спестяванията от чужбина.

Един от социалните аспекти, в които трябва да се търсят промени в следствие от миграцията са джендър отношенията. Дали и в каква степен се променят ролята на мъжа и жената, както и тяхното място в семейството и социалната йерархия, зависи от занятието на жената и мъжа в миграция. Как жените участват в мобилността се определя от това дали успяват да намерят работа и да се включат в пазара на труда. Безспорно, за статуса на жената в семейството и общността, има значение кой носи отговорността за осигуряване на прехраната, върху което влияе и мобилността. Вливането на жената в мигрантските потоци я извежда от дома и от „традиционната“ ѝ позиция на домакиня. Това обаче се случва с всяка жена, която излиза на трудовия пазар. Работещите жени, които имат добри социални позиции, успяват да демонстрират съществуването на баланс между ролята си на съпруга/ майка и ролята си на работеща жена. В много голяма степен, обаче, това е параван, зад който мястото им в семейството остава непроменено. Съответно, нарушаването на семейните граници е съпроводено с редица конфликтни ситуации в домакинството.

Феминизацията на миграцията отдалечава жената от дома и семейството, което променя ролята на мъжа и жената не само в него, но в и общността. Ако преди век гурбетчийската традиция е включвала изключително и само мъже - бащите, миграцията днес може да включва за различни периоди единия от двамата родители или и двамата едновременно (дори и разделени в различни държави). Като част от общия миграционен феномен, това провокира реструктуриране на отношенията в домакинството, за бъде компенсирана липсата на родителите в грижата за децата. Проблемът не е специфичен от гледна точка на етническата (само)идентификация на която и да е група/ общност, а е валиден за всяка една точка на света. Липсата на родителите оказва негативно въздействие върху отглеждането и образованието на децата, заради дефицитът на грижа (care drain), който не може в пълна степен да бъде компенсиран от членовете на разширеното семейство.

Сериозен проблем сред ромските деца е отпадането от училище. Популярното обяснение за това явление е „липсата на ценности“ сред общностите. В много малка степен се отчита социо-културната ситуация, в която израстват децата и необходимостта социалните ценности като образованието да бъдат интернализирани в индивидите. Това би могло да се случи от комбинацията между:

- запознаване на децата с разнообразни културни модели, които липсват в семейните и съседски общности около тях;
- увеличаване на практическата стойност от образованието (в момента много деца, не само от ромските общности посещават училище „защото така трябва“, а не защото училището е привлекателно място, в което те научават повече за света около тях и ще им помогне за трудова реализация);
- разработване на гъвкави образователни програми, насочени към мобилните деца, които пътуват със своите родители;
- осигуряване на подкрепа за училището и педагогическите специалисти, на които се налага ежедневно да се справят с емоционално-психологическите състояния на децата, породени от липсата на родителите.

Това са малка част от възможните действия, които биха могли да превърнат мобилността в ресурс, който да провокира преосмисляне на ценностите и предложи нов и различен шанс, особено за децата, растящи в затворени и изолирани общности. Към момента образователната система се показва твърде статична и не успява да се приспособи така, че адекватно да включи в образователния процес мобилните семейства, независимо от етническото (само)определяне. Това тепърва ще оказва негативно влияние върху развитието на всички български деца.

Научни приноси на дисертационния труд:

1. Изследването свързва полето на миграционните изследвания с това на етническите изследвания, показвайки динамиката на социо-културните процеси, които задвижва мобилността.
2. Разглежда ефектите от мобилността върху изпращащите ромски общности десетилетие след влизането на България в Европейския съюз и интензивна емиграция.
3. Прави преглед на темите и изследванията върху ромите в България, от които се ползва етнологията и би могло да бъде полезен като справочник за бъдещи научни дирения, свързани с ромите изобщо.
4. Показва възможностите на рефлексивната етнография в изследването на етнически общности.
5. Въведена е нова теренна информация в изследването на ромите в България.
6. Описва предизвикателствата пред етнографа, който работи в различна от собствената общност и проследява процеса на теренно изследване, включително проявите на културния шок.
7. Изследването търси паралелно позитивните и негативните ефекти на мобилността.
8. Разглежда ефектите на мобилността върху децата на мобилни родители.

Използвана библиография в автореферата:

Бурдийо, П. 2010. Да се разбира. - В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, Книга Социология, том 102: 41 - 58.

Колева, И. 2012. *Етнопсихологически модел на образователното взаимодействие.* София: РААБЕ.

Кръстева, А. 2014. *От мобилност към миграция. Политики и пътица.* София: Нов български университет.

Марушиакова, Е., Попов, В. 2013. Миграции на циганите от Югоизточна Европа (история и съвременност). - В: Маева, М., Захова, С. (съст.) *Етнография на миграциите. Българите в Средиземноморието*, т. VII. София: Парадигма. 237 - 296.

Томова, И. 2008. Външни миграции при ромите в посткомунистическа България: причини, нагласи, поведение, последици. В: *Социологически проблеми*, специален брой:154 - 177.

Томова, И. 2013. Социално изключване на ромите в посткомунистическия период. - В: *Население*, 3-4: 7 - 32.

Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital. - Richardson, J (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport, CT:Greenwood, pp. 241-258.

Castels, S., Haas, H. de, Miller, M. 2014. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World.* USA: Palgrave Macmillan.

Coleman, J. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. - *The American Journal of Sociology*, vol. 94, 95-121.

Davies, Ch. A. 2002. *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Selves and Others.* London/ New York: Routledge.

de Haas, H. 2005. International Migration, Remittances and Development& Myth and Facts. - *Third World Quarterly*, 26 (8): 1269 - 1248.

de Haas, H. de 2010. Migration and Development: A Theoretical Perspective. - *International Migration Review*, 44 (1): 227 - 264.

Irwin, R. 2007. Culture Shock: negotiating feelings in the field. - *Anthropology*, 9 (1).

Portes, A. 1998. Social capital: Its Origin and Application in Modern Sociology, in: *Annual Review of Sociology*, 24: 1-24.

Публикации по темата на дисертационния труд:

Абаджиева-Иванова, И. 2017. „Там няма разделение. Там всички са равни“ Външни миграции сред ромските общности - локални специфики, В: *Екосреда и жизнени традиции*, София, 2018, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, съст. Виолета Коцева;

Абаджиева-Иванова, И. 2018. На терен сред ромите: нагласи и предразсъдъци, В: Кисикова, М., Парушева, Д. (съст.) *Възможни и невъзможни терени на етнологията/антропологията*. Студентски етнологички срещи, Университетско издателство ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив.

Абаджиева-Иванова, И. 2018. Мобилност при ромите: (единствена) възможност?, в: *Етнология Академика*, том 12, Университетско издателство СУ „Св. Климент Охридски“ (под печат)

Абаджиева-Иванова, И. 2019. Миграции и мобилност сред ромите като ресурс за придобиване на социален капитал, в: *Етнология Академика*, том 13, Университетско издателство СУ „Св. Климент Охридски“ (под печат).

Абаджиева-Иванова, И. 2019. Мобилността като фактор в образованието на (ромските) деца, в: Коцева, В. (съст.) *Съдбата на традициите*. Университетско издателство СУ „Св. Климент Охридски“ (под печат).

Абаджиева-Иванова, И. 2019. (Не)възможното завръщане?, в: Коцева, В. (съст.) *Спомен за село*. Университетско издателство СУ „Св. Климент Охридски“ (под печат).